

15. Лімборський І. Світова література і глобалізація / І. В. Лімборський. – Черкаси : Брама-Україна, 2011. – 192 с.
16. Масенко Л. Мова і суспільство : Постколоніальний вимір / Л. Т. Масенко. – К. : ВД «КМ Академія»; Всеукр. т-во «Промісвіта» ім. Тараса Шевченка, 2004. – 163 с.
17. Радчук О. Відображення поетичного світобачення Роберта Бернза в українських перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 перекладознавство / Радчук Олена Віталіївна. – Київ : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2012. – 20 с.
18. Стріха М. Український художній переклад : між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт – Наш час, 2006. – 344 с.
19. Чередниченко О. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
20. Шевченко І. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117.
21. Юрчук О. У тіні імперії : Українська література у світлі постколоніальної теорії / Олена Юрчук. – К. : ВД «Академія», 2013. – 224 с.
22. Коптилов В. Живое слово перевода / В. Коптилов // Ежемесячный литературно-художественный и общественно-политический журнал «Радуга». – К. : Изд-во «Радянский письменник», 1982. – № 11. – С. 150–155.
23. Серио П. Как читают тексты во Франции / П. Серио // Квадратура смысла : Французская школа анализа дискурса. – М. : Прогресс, 1999. – С. 12–53.
24. Gentzler E. Contemporary Translation Theories / Edwin Gentzler. – Clevedon – Buffalo – Toronto – Sydney : Multilingual Matters LTD, 2001. – 232 p.
25. Robinson D. Becoming a Translator : An Introduction to the Theory and Practice of Translation / Douglas Robinson. – London – New York : Routledge Taylor and Francis Group, 2006. – 301 p.

УДК 811.13'366.58

І. С. Кіркowska,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

КОГНІТИВНІ МОДЕЛІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЧАСУ В СУЧАСНИХ РОМАНСЬКИХ МОВАХ

У статті розглядаються останні результати усвідомлення властивостей онтологічної категорії часу у сучасних романських мовах. В рамках запропонованої розвідки зазначається, що реалізація темпоральної категорії часу в сучасних романських мовах виражається не тільки в стереотипному сприйнятті двоплановості, а й в плані когнітивістики. Проектується когнітивна модель граматичного часу в сучасних романських мовах, описуються процеси сприйняття, мислення та представлення знань.

Ключові слова: онтологічний час, картина світу, спіралеподібна векторність, когнітивне моделювання, граматичний час, концепт ЧАС, інтегративна когнітивна модель.

COGNITIVE MODELS OF TIME PRESENTATION IN THE MODERN ROMANCE LANGUAGES

The article aims to study the cognitive model of the TENSE concept in the modern Romance languages. The main task performed in the research is the analysis of the TENSE concept as a mental construct. Moreover, the article substantiates the ontological and socially unitized levels of the TENSE concept in the modern Romance languages.

The TENSE category possesses the elements of subjectivism and psychologism. Thus, the demonstrational level of subjectivism is different in various languages. Such individual psychological perception of events influences not only the evaluation of their duration, but also the present tense diapason. It indicates the borders between present and future as well as present and past. Considering the cognitive modelling of grammatical tense presentation in the modern Romance languages, we can claim that the multidimensional space-time corresponds to the grammatical tense. It cannot be divided into past, present and future and cannot simply coincide with the borders of general chronological time. Present, past and future exist in the consciousness as a complex cluster, as perceptual-semantic frames of time perception, which are inexorably associated with each other. Integrative cognitive model of TENSE concept is based on the integrative approach of tense concept explanation. It means not only the banding of different views, but also the adaptation of new linguo-cognitive methods of traditional analysis. The aim of this banding lies in the elaboration of a new linguistic paradigm where there is a new view on the concept: the explanation of cooperation between speech and thinking, knowledge about the world and its verbal implementation.

Key words: ontological tense, worldview, heliciform vectoriness, cognitive modelling, grammatical tense, TENSE concept, integrative cognitive model.

КОГНИТИВНЫЕ МОДЕЛИ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ВРЕМЕНИ В СОВРЕМЕННЫХ РОМАНСКИХ ЯЗЫКАХ

В статье рассматриваются последние результаты осознания свойств онтологической категории времени в современных романских языках. В рамках предложенного исследования отмечается, что реализация темпоральной категории времени в современном французском языке выражается не только в стереотипном восприятии двуплановости, а и в плане когнитивистики. Проектируется когнитивная модель грамматического времени в современных романских языках, описываются процессы восприятия, мышления и представления знаний.

Ключевые слова: онтологическое время, картина мира, спиралевидная векторность, когнитивное моделирование, грамматическое время, концепт ВРЕМЯ, интегративная когнитивная модель.

Актуальність даної теми зумовлена загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень на виявлення ментального підґрунтя процесів, які відбуваються в мові та мовленні. **Метою** даної статті є аналіз когнітивної моделі концепту ЧАС у сучасних романських мовах. Основними завданнями, які вирішуються в рамках запропонованої наукової розвідки є:

- розгляд побудови категорії часу в сучасних романських мовах;
- аналіз поняття ЧАС як ментального конструкту;
- обґрунтування виділення онтологічного та соціально-уніфікованого рівнів концепту ЧАС;
- розгляд існуючих когнітивних моделей поняття ЧАС.

Опозиція часових форм з точковим і лінійним поданням події у романських мовах виражена в часах плану минулого протиставленням простого минулого (складного минулого) і імперфекта. Саме дане протиставлення використовується для вираження видових значень цілісності дії і процесуальності. Ця опозиція, яка походить від латини, може бути визначена як типологічна риса романських мов, тому що не знаходить точної відповідності за межами романської групи, зокрема в германських мовах. В англійській та німецькій мовах такого протиставлення немає, тому що немає форм із аналогічними значеннями. В українській мові дане протиставлення висловлюється категорією виду. Наприклад: фр. *Je l'ai vu plusieurs fois* 'Я бачив його кілька разів' [2, с. 151] і т. п.

Типологічної рисою романських мов (і не тільки романських), є майже повсюдно витримане протиставлення двох планів повідомлення – плану історії та плану мовлення [1, с. 271], – або відношення «актуальність і неактуальність дії», пов'язаність дії зі справжнім моментом або її непов'язаність [2, с. 153]. Різниця між двома планами виявляється в тому, що в історичному плані допускаються в формах 3-ї особи: аорист (простий минулий), плюсквамперфект, форми типу *il allait partir* (так звані проспективні) і виключаються: сьогодення, перфект і майбутній простий і складний; у мовному плані виключаються часи («історичні»): проста і складна форма аориста, тобто простий минулий та відповідні складні форми [1, с. 271]. В українській мові протиставлення мовленнєвого і історичного планів не здійснюється настільки послідовно, як у романських мовах. Іноді дія, не пов'язана з цим, позначається недоконаним видом. Наприклад: *Ви були в цьому місті*.

Нарешті, в деяких романських мовах наприклад, в іспанській, дуже послідовно – у французькій, наголошується наступна особливість співвідношення форм часу: вираз часового інтервалу між дією і моментом мовлення. У французькій це значення передається протиставленням форм часу основної парадигми і так званих часів іммедіатних, наприклад у минулому: складного минулого і безпосереднього минулого (*passé immédiat*): *j'ai fait i je viens de faire* 'я зробив' і 'я тільки що зробив'.

Вираження тривалості часового інтервалу між моментом відліку і дією, вираженою дієслівною формою є характерним не тільки у формах часів типу французьких безпосереднього минулого або безпосередньо майбутнього (*passé immédiat, futur immédiat*). Вираження інтервалу граматичної формою часу здійснюється також, правда, переважно в писемно-літературній мові, за допомогою розряду так званих антерйорних часів типу фр. *passé antérieur*, ісп. *preterito anterior*, іт. *trapassato remoto*, як правило, вживаються з прислівниковими виразами типу фр. *vite, bientôt, tôt, en un instant* 'швидко, незабаром, в одну мить' або в складному реченні з союзами типу фр. *à peine que, dès que*, ісп. *luego que, apenas, it. tosto che* (зі значенням 'як тільки, ледь лиш' і т. п.), ці часові форми передають дію, що безпосередньо передує моменту відліку: ісп. *Luego que hubo amanecido, salió* 'як тільки розвиднілося, він відправився'; фр. *Dès qu'il eut mis le pied dehors, un froid vif le saisit* 'ледве він вийшов, як крижаний холод охопив його' [4].

На відміну від форм іммедіатних, властивих живій мові і вельми активно вживаних, форми вираження інтервалу в письмовій мові все більш і більш втрачають вживаність, починають замінюватися формами плюсквамперфекта і навіть складного минулого. У португальській та румунській вони не знаходять вираження. В українській мові, як видно з перекладів прикладів, значення безпосереднього минулого передається лексично. Отже, можливість передачі часовий інтервал дієслівною формою між двома діями є особливістю романських мов, хоча вона властива не всім з них і не є формально строго витриманою (можливі паралельні форми). Так, здійснюється формальне протиставлення всіх трьох членів даної семантичної системи. За ознакою повноти формалізації «системи абсолютного лінгвістичного часу» [4], романські мови як би продовжують систему часів латинської мови. З романськими мовами об'єднуються сучасні германські мови, які в процесі розвитку перебудували стародавню двочленну систему з вираженням протиставленням процесу, що протікав або здійснився у минулому (претерит), процесу, що не характеризується цією ознакою (презент-футурум) у тричленну [5, с. 252].

Очевидно, що така різниця між сприйняттям часу в різних мовах індоєвропейської мовної сім'ї, закладена на глибинному рівні сприйняття поняття ЧАС як лінгвокультурного поняття з одного боку, та як ментального утворення з іншого.

Концепт ЧАС відноситься до категорій, які беруть безпосередню участь у структуруванні та модулюванні світу. «Темпоральний досвід», «темпоральна когніція» (у термінології В. Еванса) людини є полівимірними феноменами. Вони реалізуються в різних одиницях, поняттях, однак усі темпоральні явища визначає, означає та синхронізує людина за посередництвом абстрагуючої діяльності [8]. Це вкотре доводить, що час – це складно структурований феномен, у якому органічно поєднуються буттєве (фізичне) начало та інтелектуальний складовий елемент. Усі аспекти взаємодії людини та часу знаходять своє відображення в мові.

Концепт ЧАС, маючи фізично-філософську природу та мовне «обличчя», не зводиться до фізико-філософського образу як визначальної та структуроутворюючої основи. Мовне уявлення про час має об'єктивно-суб'єктивний характер і відповідає як незалежним від людини природним явищам (зміна пір року, доби), так і історичності та всьому тому, що пов'язане з реєстрацією фактів. Людському суспільству притаманні певні категорії і норми поведінки, які складаються на основі усталеного розуміння часу. Вміння людини орієнтуватись в довколишньому світі, зокрема адекватно сприймати його темпоральний рівень, експліцитно маніфестовано в мові.

Науковці розрізняють два види впливу людини на мову – феномен первинної антропологізації мови (вплив психофізіологічних та інших особливостей людини на конститутивні якості мови) та феномен вторинної антропологізації (вплив на мову різних картин світу людини – релігійно-міфологічної, філософської, наукової, художньої) [7, с. 47]. *Первинна концептуалізація* передбачає вплив фізичних властивостей часу як одного з вимірів навколишньої дійсності на конститутивні якості темпоральних елементів мови. Отже, йдеться про лінійність та циклічність часу як основні, первинні характеристики його сприйняття. *Вторинна концептуалізація* – це вплив на мову різних процесів у життєдіяльності людини і суспільства, тобто особливості бачення людиною тих чи інших темпоральних процесів та їх віднесення до певних суспільно-узгоджених моделей.

При дослідженні концепту ЧАС, зважаючи на його когнітивну природу та постулюючи два рівні його концептуалізації, виділяють два його рівні – *онтологічний* (буттєвий) та *соціально-уніфікований* (суспільний). Ці рівні співіснують у свідомості людини і перебувають не в опозиційних, а в комплементарних відносинах, що впливає з основних властивостей чи аспектів часу, які визначаються як послідовність, тривалість, одночасність, часовий порядок та реєстрація (співставлення спостережень зі шкалою часу та їх фіксація). Побудова інтегративної когнітивної моделі концепту ЧАС базується на реконструкції онтологічного та соціально-уніфікованого рівнів, модельованих через їх інтеграцію.

Онтологічний рівень концепту ЧАС як вияв первинного рівня концептуалізації представлений двома когнітивними моделями – лінійності та циклічності. Мовний матеріал дає підстави виокремлювати ці моделі та постулювати їх взаємодіювання у свідомості людини [3, с. 60]. Універсальними є властивості часу, зокрема послідовність, яка відображається у темпоральних відносинах, визначених словами *раніше* та *пізніше*. З іншого боку, структура концепту ЧАС вміщує відносини одночасності і тривалості. Тому доцільно розглядати концепт ЧАС через когнітивну модель лінійності, яка конститується модусами *минулого* – *теперішнього* – *майбутнього*, та когнітивну модель циклічності, що визначається параметрами *повторюваності* та *точковості*. Наведемо схему первинної часової актуалізації:

Соціально-уніфікований рівень концепту ЧАС використовується людьми для регламентації життєдіяльності, впорядкування та кореляції подій. Він представлений двома когнітивними моделями – астрономічною та антропоорієнтованою. Астрономічна когнітивна модель є способом впорядкування дійсності, а її схематичність допомагає людям співвіднести перебіг подій. Календар є найоптимальнішим засобом рахунку часу, він забезпечує необхідну логічність у формуванні людиною уяви про хід подій. Ця модель дає яскраве уявлення про кількісно-якісне співвідношення якостей концепту ЧАС.

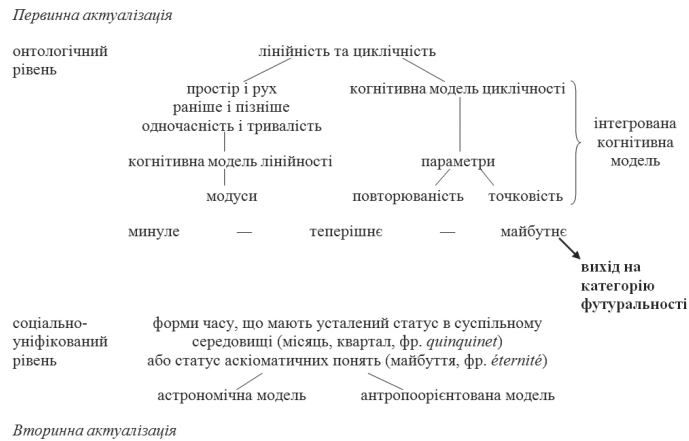

Рис. 1. Схема первинної часової актуалізації

Хронологіями, окрім певних метричних характеристик, вказують на особливості національного бачення часу як вагомого чинника людського існування. До лексичних одиниць астрономічної когнітивної моделі належать групи назв днів тижнів, назв місяців, назв пір року, назв календарних свят та святкових дат та група квантитивного часу (дати, годинниковий час). Антропоорієнтована когнітивна модель є наказовою у сенсі взаємодії позалінгвальних та мовних фактів та є прямим свідченням взаємозв'язку концепту ЧАС з іншими концептами. Цю модель конституюють дві групи назв: назви періодів життя людини (дитинство, молодість, зрілість, старість) та назви періодів, пов'язаних з діяльністю людини (суспільна організація часу, назви вільного часу і назви прийомів їжі). Оскільки здавна людина бачила час як циклічно, так і лінійно і на різних етапах еволюційного розвитку домінувало те чи інше бачення, лінгвісти доходять висновку, що уявлення про час у мовній свідомості людини завжди буде і циклічним, і лінійним. За А. А. Хасановим, типологічною властивістю часу є його спрямованість вперед, тобто час є односпрямованим. Оскільки потік часу у свідомості людини є спрямованим, його закономірно характеризує векторність [3, с. 61].

На думку Н. Гошилик, зважаючи на синкретичну єдність у свідомості людини лінійного і циклічного часу, а також враховуючи те, що соціально-уніфікований рівень концепту ЧАС передбачає лінійність спрямованого руху і циклічність визначених людиною на основі природних явищ відрізків, просторово-геометрична спрямованість концепту ЧАС має *спіралевидну векторність*.

Характерною ознакою сучасної моделі адаптивного контролю раціонального мислення є наявність базового механізму мислення – умовивід за аналогією [7, с. 149]. Згідно даної теорії когнітивна модель граматичного концепту ЧАС у французькій мові буде складатися в ментальне утворення, яке складається з трьох універсальних репрезентацій хронологічного часу, яким відповідають три «дзеркальні» темпоральні моделі граматичного часу: минуле (passe), теперішнє (présent) та майбутнє (futur), а також кількох лінгвокультурних темпоральних моделей граматичного часу, орієнтованих на зсув осей орієнтації – минуле та майбутнє в минулому (plus-que-parfait та future dans le passé). Кодування сенсорних сигналів оточуючої дійсності на «мову мозку» відбувається в три етапи.

На першому, робоча пам'ять, згідно завданій мети, опрацьовує інформацію, яка поступає із зовнішнього світу у вигляді сенсорних сигналів, зіставляючи її з відомими ментальними репрезентаціями хронологічного часу. На другому етапі робоча пам'ять розподіляє опрацьовану таким чином інформацію по каналах асоціативного зв'язку до потрібного вузла декларативної пам'яті, який містить знання про факти навколишньої дійсності. На третьому етапі на основі цих даних із процедурної пам'яті записується «сценарій», аналогічний для вирішення задачі, що була поставлена в робочій пам'яті [6, с. 579]. Розглянемо приклад з французької мови: *Demain j'irai au travail/Завтра я піду на роботу.*

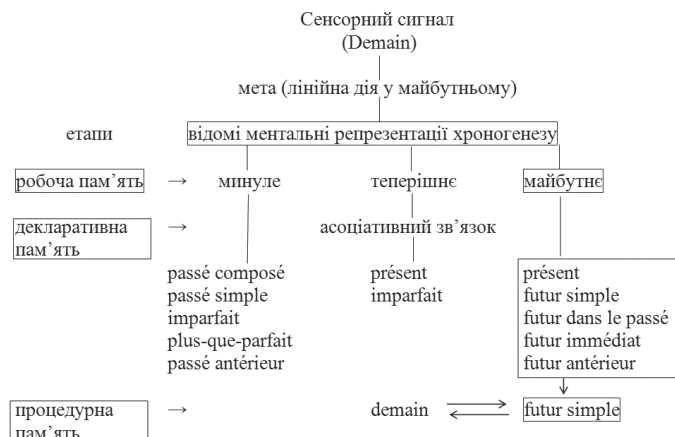

Рис.2. Етапи обробки інформації щодо граматичного часу французької мови

Схематично організація цього процесу дуже схожа на ефект віяла. Тобто мета, яка була задана сенсорним сигналом *завтра/demain* поступила в робочу пам'ять та була опрацьована й співвіднеслась з однією із хронологічних репрезентацій універсального часу,

Таким чином, типологічною особливістю дієслівної системи романських мов, відображеною в системі численних парадигматичних рядів часових форм («часів» дійсного способу), є наявність повних семантичних систем – з відносинами

одночасності, передування і слідування – для вираження як «абсолютного» часу, тобто співвідносного з «моментом мови», так і «відносного» часу, що пов'язує дію, подію, що виражається дієсловом, з іншим дією, подією. У кожній з романських мов в підсистемі абсолютних часів представлені: теперішнє, минуле (в сучасних мовах це, як правило, аналітичне складне минуле) і майбутнє (в більшості романських мов, за винятком румунської, це – форма синтетична).

Категорії часу притаманні елементи суб'єктивізму та психологізму. Тому ступінь прояву такого суб'єктивізму в різних мовах є різним. Від такого індивідуального психологічного сприйняття подій залежить не тільки оцінка їх тривалості, але й діапазон теперішнього часу, який визначає межу між теперішнім і минулим та між теперішнім та майбутнім. Когнітивне моделювання представлення граматичного часу в сучасних романських мовах можливо стверджувати, що граматичному часу відповідає багатомірний простір-час. Воно не може бути розділено на минуле, теперішнє та майбутнє та просто співпадати з кордонами універсального хронологічного часу. Минуле, теперішнє та майбутнє присутні у свідомості як складний кластер, як нерозривно пов'язані одне з одним перцептивно-семантичні фрейми сприйняття часу. Інтегративна когнітивна модель концепту ЧАС ґрунтується на інтегративному підході до глумачення природи концепту ЧАС, що означає не лише поєднання різних поглядів, а й адаптацію нових лінгвокогнітивних методів до традиційного аналізу з метою опрацювання нової лінгвістичної парадигми, в якій концепт розглядається у новому ракурсі, у плані пояснення взаємодії між мовою і мисленням, знанням про навколишній світ та його втіленням у слові.

Література:

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
2. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / В. Г. Гак. – М., 1977. – С. 151–153.
3. Гошилик Н. С. Інтегративна когнітивна модель концепту ЧАС / Н. С. Гошилик // Семантика мови і тексту: матеріали X Міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2009. – С. 60–62.
4. Грамматика й семантика романських мов: К проблеме универсалий / Отв. ред. Г. В. Степанов. – М., 1978. – 225 с.
5. Гухман В. Б. Информатика в системе философского доказательства: Учеб. пособие / В. Б. Гухман. – М. : Наука, 1966. – 252 с.
6. Разорёнов Д. А. Когнитивная модель представления грамматического времени в современном английском языке / Д. А. Разорёнов. – Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. Вып. 1. – Тула : Изд-во ТулГУ, 2011. – С. 578–587.
7. Anderson J.R. Arguments concerning representation for mental imagery / J. R. Anderson. – Psychological Review. – 1985. – 197 p.
8. Evans V. How We Conceptualize Time: Language, Meaning and Temporal Cognition [Електронний ресурс] / V. Evans. – Режим доступу : <http://www.vyevans.net/EAStime.pdf>

УДК 811.161.2'372.21

Д. В. Козловська,

Донецький національний університет, м. Вінниця

АНТРОПОЕТОНИМ ЯК ПОТУЖНИЙ ЗАСІБ РОЗКРИТТЯ ОБРАЗУ ДЕНОТАТА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЛЮКО ДАШВАР «МАТИ ВСЕ»)

У статті висвітлено роль антропоетоніма як значущого компоненту конструювання образів персонажів роману Люко Дашвар «Мати все». Підкреслено суттєвість значення антропоетоніма як органічної складової ідіостилю представниць сучасної української жіночої прози. Зроблено спробу довести факт важливості добору авторкою особових імен у досліджуваному творі, зафіксовано цінність антропоетоніма, ужитого в тій чи іншій формі, для характеристики взаємин персонажів. Наведено контекстуально найцікавіші приклади використання антропоетонімів.

Ключові слова: фемінна проза, антропоетонім, денотат, особове ім'я, прізвище, апелятив, квалітатив, демінутив.

ANTROPOETONYM AS A POWERFUL DEVICE OF DISCLOSURE OF THE DENOTATION IMAGE (BASED ON THE LYUKO DASHVAR'S NOVEL «TO HAVE EVERYTHING»)

The role of anthropoetonym as a significant component of constructing characters' images of Lyuko Dashvar's novel «To have everything» is elucidated in the article. The value of meaning of anthropoetonym as an organic component of modern Ukrainian female authors' idiosyncrasy is emphasized. An attempt to prove the fact of importance of authoress' selection of personal names in investigated work is undertaken, the essentiality of anthropoetonym, taken in one or another form, for describing the characters' relationships is fixed. Contextually the most interesting examples of usage anthropoetonyms are given. Personal names are the expressive guides of author's ideas, the important components in the system of graphic means in the woman writer's creative arsenal, because the main task of anthropoetonyms in literature is working for literary-art text, its understanding, adequate interpreting. Masterly handpicked by Lyuko Dashvar characters' nominations allow her to operate with them via a variety of ways: to weave in the story different name options from simple to unexpected, to use method of avoiding naming the characters of each other for transmission a sense of categorical disaffection of addressee, to resort to distortion of name for demonstrating character's affection, to confer diminutives an unusual connotations for them, to apply the plural name forms for creating the effect of typing the characters.

Keywords: feminine prose, anthropoetonym, denotation, personal name, surname, appellative, qualitative, diminutive.

АНТРОПОЕТОНИМ КАК МОЩНЫЙ СПОСОБ РАСКРЫТИЯ ОБРАЗА ДЕНОТАТА (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА ЛЮКО ДАШВАР «ИМЕТЬ ВСЁ»)

В статье освещена роль антропоетонима как значимого компонента конструирования образов персонажей романа Люко Дашвар «Иметь всё». Подчеркнута существенность значения антропоетонима как органичной составляющей идиостиля представительниц современной украинской женской прозы. Сделана попытка доказать факт важности подбора автором личных имён в исследуемом произведении, зафиксирована ценность антропоетонима, употреблённого в той или иной форме, для характеристики взаимоотношений персонажей. Приведены контекстуально самые интересные примеры использования антропоетонимов.

Ключевые слова: феминная проза, антропоетоним, денотат, личное имя, фамилия, апелятив, квалітатив, демінутив.

Сучасна українська фемінна проза останніми роками позиціонується дослідниками як знакове явище культурного життя країни (розвідки Р. С. Жаркової, Ю. Р. Кушнерюк, Г. А. Улюри й ін.). Насправді жінок-авторів нашої літератури не бракувало на всіх етапах розвитку українського письменства, однак наразі можна констатувати факт визначення обличчя сучасної літератури взагалі саме жіночим письмом. Як слушно зауважує Л. В. Таран, сучасним авторкам є що